

М. А. Богдан
ТРИФУНОВИЋ

историчар
Градска библиотека
„Владислав Пејковић Дис“ Чачак
Факултет „Артис Либералес“
Универзитет у Варшави

УДК: 821.163.41.09-1 Петковић-Дис В.
316.75(497.11)“1912/1918”

ДИСОВА КЊИГА „МИ ЧЕКАМО ЦАРА” У КОНТЕКСТУ МЕСТА ПАМЋЕЊА СТАРЕ СРБИЈЕ

АПСТРАКТ: *Тема овог рада бави се идентификацијом најирисуйнијих дискурса у српској родољубивој поезији у време балканских ратова са савановишћом колективној памћења и месно сећања важних за израдању националној идентитетима, а која се односе на просјор Сјаре Србије под османском влашћу до 1912. године: Косово и Метохија са Македонијом. Као представник српске поезије узет је Владислав Пејковић Дис (1880-1917), који за животоа није припадао најпоуларнијим српским песницима и његова збирка „Ми чекамо цара” (Београд, 1913) која је представљала заокреп у дојашњем Дисовом песничком. Управо из разлога изненађујуће насјанка ове књиге, како је дојашња критика то оценила, сматрамо да је вредно испитати утицај колективној дискурса сећања на песнике и песничком уопште, што би се у случају поменути књиге нарочито мојо применило, јер она ирајично представља прво ојдеање песника у родољубивом поетском изразу.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Владислав Пејковић Дис, месно памћења, поезија, Сјара Србија, колективно сећање, култура памћења*

Увод

Места памћења којима се овде бавимо теоретски почивају на појму *lieu de mémoire* који је увео француски историчар Пјер Нора (Pierre Nora) 80-их година XX века.¹ Концепт који је увео Нора у овом раду се проширује на тај начин што се места памћења односе не само на топографски, меморијални или идеолошки колективни контекст сећања једног друштва,² већ и на фигуре сећања³ и културно пространство једне нације као становиште с кога се посма-

трају сва обележја националне идентификације која су као догма утиснута у колективно памћење нације.⁴ Један од услова дефинисања простирања неке националне културе јесте и јасно разумевање њених граница. Критеријум за јасно разграничавање могао би бити канон важних текстова којима почиње процес националног самоспознавања или, као у нашем случају везаном за Стару Србију⁵, важна географска или духовна средишта једне културе. Ови процеси су повезани са преломним периодима у националној култури и означени као историјски догађаји који мобилишу ум читаве

31

¹ *Les Lieux de mémoire*, Gallimard (Bibliothèque illustrée des histoires), Paris, 3 tomes : t. 1 La République (1 vol., 1984), t. 2 La Nation (3 vol., 1986), t. 3 Les France (3 vol., 1992); Pierre Nora & Lawrence D. Krizman (ed.), *Realms of Memory: Rethinking the French Past*, New York, 1996.

² *Interpretations: European Research Project for Poetics and Hermeneutics*, Volume No. 2 (Memory and Art) (ed. Kata Kulavkova), Skopje, 2008, 46-47.

³ *Ibid.*, 48.

⁴ Иоланта Суецка, „Пространство: Българското национално пространство“, у: *Концепции на българската култура*, Шуменски университет “Епископ Константин Преславски”, Шумен, 2010, 239.

⁵ Под Старом Србијом у раду се подразумева територија данашњег Косова и Метохије и део Републике Македоније, односно територија коју је највећим делом чинио административни простор Косовског вилаета у Османском Царству до 1912. године (прим. аут.).

нације.⁶ У контексту балканских држава почетком XX века преломни периоди означени су нерешеним Источним питањем и судбином „Европске Турске“, тј. оних османских провинција на Балкану које су представљале предмет жеља Бугарске, Грчке и Србије.

Избор поезије као предмета анализе која за циљ има идентификацију српског колективног дискурса сећања за период од 1912. до 1918. године заснован је на херметичком карактеру песничтва када су национална идеја и патриотизам у питању. Истраживачи су показали да су велике промене на Балкану од избијања Источне кризе 1875. године оставиле драматичан психолошки ефекат на Србе и њихове идеале до 1876. године који су, како се испоставило, били засновани на националној мегаломанији и самопрецењивању. У књижевности су се ови процеси одразили кроз опадање романтизма и успон реализма.⁷ Ова промена од националних ка друштвеним темама била је релативно брза и значајна у прозном стваралаштву, док је поезија прилично спорим темпом пратила нове трендове. Утицај најзначајнијих песника српског романтизма – попут Петра Петровића Његоша, Ђуре Јакшића, Јована Јовановића Змаја – био је изразит дуго након 1878. године,⁸ па је „родољубива поезија“ почетком XX века сматрана анахроном и мање вредном у поређењу са реалистичком, а нарочито у поређењу са модерном.⁹ Без обзира на то, родољубива поезија је имала снажан одјек у јавности, нарочито у претежно полуписменом или неписменом српском друштву с почетка XX века, јер писменост није била потребна да би се чули и запамтили популаран стих или строфа, поготову због тра-

диције усмене поезије која се вековима неговала међу Србима. Широки утицај родољубиве поезије огледао се и кроз стални мотивацијски позив за испуњење циљева и жеља националне идеје, као што је ослобођење Старе Србије и уједињење српства.

Упркос поменутом прелазу из романтизма у реализам током 70-их година XIX века и опадању популарности круга песника који су се окупљали око „Омладине српске“, континуитет присутности родољубиве поезије опстајао је, у мањој или већој мери, у српском друштву с краја XIX и почетком XX века. Из тог разлога је могуће препознати доминантне слике и симболе у поезији према њиховој постојаности и утицају који су вршили у националној култури и сећању. Ове поетске слике проистицале су из традиција епске поезије и идеологије модерне српске државе, али их не треба посматрати као статичне идеолошке категорије засноване на митовима из прошлости који су просто пренети у савремено доба. Исправније би било да се оне анализирају кроз дискурс „културе памћења“ који карактерише фиксирано становиште о нечему из прошлости које се не мења током времена, али у исти мах опстаје у значајној мери у савременој култури (према речима Јана Асмана такво памћење је „осавремењена прошлост“).¹⁰ Овај, на први поглед, парадокс потврђује се у делима водећих песника који су стварали у патриотском кључу, попут Војислава Илића, чија је поезија инспирисана историјским темама била под снажним утицајем савремених политичких дешавања и културних промена на Балкану, попут изгубљеног рата из

⁶ Иоланта Суецка, *op. cit.*, 238.

⁷ Милорад Павић, „Млади Војислав“, *Војислав Илић* (ур. Милорад Павић), Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1966, 49.

⁸ У 1914. години објављена је једна антологија Змајевих родољубивих песама у Сремским Карловцима, за потребе ширења „родољубивих, узвишених осећања“ о српском имену, идеалима и надама за будућност у најширим слојевима српског народа и то у тренутку када се вршило „национално окупљање и консолидација“. Сматрало се да је Змајева поезија најбоље оруђе за такве задатке, јер се ценила као „уметничка родољубива поезија“ са коренима у народној усменој традицији. Извор: *Родољубиве њесме Змаја Јована Јовановића* (приредио Милан Недељковић), Сремски Карловци, 1914, 3-5.

⁹ Милорад Павић, *op. cit.*, 50.

¹⁰ Jan Assmann, John Czaplicka, „Collective memory and Cultural Identity“, *New German Critique*, No. 65, Spring-Summer 1995, 129. Потребно је нагласити да се предложени концепт бави имагинацијом памћења која се материјализује у физичком и менталном смислу кроз места памћења у вези са простором и прошлошћу територије Старе Србије: Косово, Македонија, Стефан Душан, Марко Краљевић, Скопље, Прилеп... Оваква имагинација је нужна, јер догађаји, места и личности о којима говоримо припадају давно прошлим временима у историјском смислу и нису директно утицале на генерације са почетка 20. века у Србији, већ једино кроз националне традиције средњег века (прим. аут.).

1885. године и потоње политичке и културне борбе око Македоније са Бугарима и Грцима.¹¹

Историјски контекст настанка збирке Ми чекамо цара

Владислав Петковић Дис (Dis, како се сам песник потписивао) превасходно је познат као песник неколико антологијских песама: „Нирвана“, „Тамница“, „Можда спава“, „Наши дани“, међу којима „Можда спава“ важи, према мишљењу Бранка Миљковића, за најлепшу љубавну песму на српском језику, уз песму Лазе Костића „Santa Maria della Sallute“.¹² Иако је књижевна критика доказала да негативна и, са историјске дистанце, погрешна критика Јована Скерлића прве и најзначајније Дисове књиге Утопљене душе није значила да је Дисово песништво било прогнано из књижевности тадашње Србије до Првог светског рата,¹³ и даље преовладавају мишљења да су Владислав Петковић и његова преломна збирка неправедно потиснути 1911. године, потпуно незаслужено у односу на квалитет који поседује. То је вероватно био додатни разлог зашто су се истраживачи, књижевни критичари и књижевници деценијама углавном бавили збирком „Утопљене душе“, а заобилазили анализе осталих песама из опуса овог песника.¹⁴ Скерлићева критика „Утопљених душа“ проистицала је из чињенице да морбидни тон читаве књиге никако није одговарао начелима „лепе“ поезије и „поезије здравља“ које је академски круг око Скерлића и Богдана Поповића ценио, као и из тадашњег схватања да поезија мора бити и ангажована уколико околности то захтевају.¹⁵ Поезија Владислава Петковића Диса, препуна ламентација

унутрашњег песимизма, била је до 1912. године све супротно овим очекивањима.

Због претходно реченог друга Дисова књига „Ми чекамо цара“ (Београд, 1913) може се читати и као лирски одговор песника на критику која му је упућена поводом прве збирке песама и њен генерално хладни пријем. Објављена убрзо по окончању оба балканска рата, „Ми чекамо цара“ је од савремене критике оцењена као нагли заокрет у песништву Владислава Петковића¹⁶, а код појединих и као не баш искрен. Овај поетски прелаз осећа се и у наслову књиге који сугерише да је инспирацију Дис црпео из недавно окончаних ратова. Књигу је штампао сопственим новцем, док је друго издање из 1914. године финансијски помогла канцеларија престолонаследника Александра, пошто су оба издања носила посвету аутора будућем владару. Ове песме родољубивог карактера настале су као песников реакција на (победоносне) ратове Србије у Првом и Другом балканском рату, односно као лирски дневник из ратова. Како Дис није учествовао у ратовима, јер су га као добровољца одбили због лошег физичког здравља, инспирацију за песме тражио је у разговорима са борцима и рањеницима, као и, према нашем мишљењу, општој патриотској еуфорији коју су покренули објавом рата Турцима 1912. и победе које су следиле. Аутор је у невелику књигу формата 20 центиметара (44 стране) укомпоновао 16 песама у четири целине: *Велики дани*: „Ми чекамо цара“ (7-8), „17. септембар 1912. године“ (9-10), „Прва песма среће“ (11-12), „По гробовима“ (13-14), „Споменик“ (15-16), „Звона на јутрење“ (17-18), „Са Куманова (Истинити догађај)“ (19-20), „Уздах са Дунава“ (21-22); *Крвави дани*: „Испод звезде среће“ (25-26), „Са крином у руци“ (27-28), „Просто име“ (29-30), „Цветови славе“ (31-32), „Штапови и штаке“ (33-34); *Бол и слава*: „Многих неће бити“ (37-38), „11. август 1913. године“ (39-40); *Ејилој*: „Ту је већ земан“ (43-44). Уводна песма је

¹¹ Јован Скерлић, „Војислав Ј. Илић“, у: *Војислав Илић* (ур. Милорад Павић), Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1966, 228.

¹² Предраг Петровић, „Орфичко завештање: Дис и Миљковић“, у: *Дисова поезија: зборник радова*, Београд-Чачак, 2002, 378.

¹³ Милан Ранковић, *Особености Дисове поезије*, Београд, 1976.

¹⁴ Михајло Пантић, „Белешке за Дисову поезију“, у: *Дисова поезија: зборник радова*, 265, 271. Милан Ранковић сматра да је Дис остао песник једне књиге, иако је другом то настојао да превазиђе (Милан Ранковић, *op. cit.*, 37).

¹⁵ Милан Ранковић, *op. cit.*, 37, 67-68.

¹⁶ „Област у коју је зашао збирком *Ми чекамо цара* била је најдаље од првобитног језгра његове поетске инспирације из које су потекле *Утопљене душе*.“ Милан Ранковић, *op. cit.*, 271.

својеврстан пролог за читаву збирку и по њој је она и добила име, док остале песме прате хронолошки ток догађаја у ратовима: друга и претпоследња песма у наслову имају датуме избијања Првог балканског рата и потписивања мира у Букурешту, чиме је окончан Други балкански рат.¹⁷ Кроз поједина песме изражавају се опште тежње и мисли, што су критичари нарочито користили да релативизују поетску вредност читаве књиге. Неки од њих у Дисовој родољубивој поезији препознају великосрпске и шовинистичке претензије, не оспоравајући притом Дисов патриотизам, већ само поетски израз тог патриотизма и одсуство естетске вредности збирке „*Ми чекамо цара*“.¹⁸

Дис је књигу „*Ми чекамо цара*“ објавио као ауторско издање крајем 1913, да би друго издање било објављено наредне године. Оба издања Дис је посветио престолонаследнику и главнокомандујућем у балканским ратовима, Александру Карађорђевићу: „Његовом Краљевском височанству Престолонаследнику Александру команданту Прве Армије посећујем у најискренијој оданости ову књигу стихова. Владислав Петковић-Dis“. Дис је поводом књиге ишао на пријем код престолонаследника, док је дворска канцеларија издвојила за књигу пет стотина динара. Због тога се против ДИСА у листу „Трибина“ појавио епиграм из пера Милана Димовића, који је алудирао да је Дис књигу написао искључиво вођен материјалном добити: „Рећи ћу ти сад овако јавно,/ Наш честити цар:/ Дочекасмо ми тебе одавно;/ Сад чекамо паре.“¹⁹ Година у којој се збирка појавила била је веома тешка за ДИСА и његову породицу, о чему сведочи и сећање Христине Петковић да су „слабо стајали“ са новцем, а она је уз то требала да се породи са другим дететом, Мутимиром. Те године се Дис тешко разболео од упале плућа, па су пријатељи мислили да ће преживети. Током избегличких дана у Па-

ризу 1917. године пријатељу Милану Вукасовићу је рекао: „Ја сам тамо, у књизи „*Ушћољене душе*“, а не у ономе што сам написао доцније.“²⁰ Из овог би се дало закључити да сам Дис није много марио за своју „родољубиву фазу“, па тиме ни за књигу „*Ми чекамо цара*“. Радомир Константиновић у својој студији-есеју о Дису сматра да не треба сумњати у веродостојност разговора ДИСА и Милана Вукасовића у Паризу: „Ово Дисово накнадно само-тумачење, та *изјава* у чију веродостојност не треба сумњати, није у противречју са основним његовим усмерењем из збирке „*Ми чекамо цара*“, које је у знаку упорног, а немоћног, покушаја *саживљавања* са улогом патриотског песника или песника Историје [...] То није само Дисов покушај негације књиге „*Ушћољене душе*“, за друге, за Скерлића под чијим погледом он је остао до краја живота, већ је то овај покушај изласка, ауто-сугестијом, и *симулацијом*, из једнога духовног стања.“²¹ Дис је посвету престолонаследнику правдао бригом за породицу, носећи се мишљу да ће у случају смрти престолонаследник збринути његове најближе.²²

Из савремене перспективе тешко је разлучити праве мотиве који су ДИСА водили да напише збирку каква је „*Ми чекамо цара*“. Књига се уклапа у образац контрадикторности који није био стран песнику, јер је он у „Разумљивој песми“ (*Ушћољене душе*), значи свега две године раније, полемички заострено одбацио читав један књижевни жанр који симболише песма Алексе Шантића „Мојој отаџбини“, речима да њега „туђи јади нимало не тиште“, док су Шантића болеле „све ране мога рода“.²³ Дисова патриотска збирка појавила се готово неочекивано две године након „*Ушћољених душа*“. Као нека веза између ових потпуно различитих песничких текстова може да стоји песма „Наши дани“, која је превасходно крити-

¹⁷ Никола Градинић, „Композиција Дисових збирки“, у: *Дисова поезија: зборник радова*, 259-260.

¹⁸ Милан Ранковић, *op. cit.*, 37, 182, 269.

¹⁹ Оливера Недељковић, *Век бола и славе*, у: „Завичајни албум: Владислав Петковић Дис – Ми чекамо цара“, 2, <http://www.cacak-dis.rs/dokumenti/digitalizacija/Mi-cekamo-cara.pdf>, 28. август 2013.

²⁰ Владислав Петковић DIS, *Записи; Прејиска; Био-библиографија* (приредио Новица Петковић), Београд, 2003, 92.

²¹ Радомир Константиновић, *Дис*, Чачак, 1971, 92.

²² Владислав Петковић DIS, *Записи; Прејиска; Био-библиографија*, 96.

²³ Александар Јовановић, „Дисова родољубива поезија“, у: *Дисова поезија: зборник радова*, 339-340.

ка тадашњег српског друштва, али и критика „поразног одсуства националних вредности и националног памћења“.²⁴ Милан Ранковић сматра да је ова књига „покушај одговора“ на Скерлићеву критику и Дисов начин да се приближи тада актуелним трендовима у поезији, јер је Скерлић ценио ангажовану књижевност која „ради“ за националну ствар у преломним временима.²⁵ Радомир Константиновић у „*Ми чекамо цара*“ не види само начин помирења Диса и академских литерарних кругова, већ хтење да се „спасе од ништавила“, иако читава збирка само на „тренутке припада“ Дису, па је Константиновић естетски уопште не анализира.²⁶ И Новица Петковић негира вредност друге Дисове књиге (песме из *Ми чекамо цара* му нису занимљиве), док Тодор Манојловић, као један од ретких савремених теоретичара, има другачије мишљење.²⁷

Историјски контекст Дисове збирке најзглед је јасан и доноси могућност читање књиге у једном новом кључу. Александар Јовановић износи мишљење да је „*Ми чекамо цара*“, иако под сенком прве Дисове збирке, „мало или нимало“ последица Скерлићеве негативне критике, већ дело промењеног национално-културног контекста. Дисови мотиви 1913. године слични су развоју мотива код других песника модерне, Дучића, Шантића и Ракића,²⁸ јер је, рецимо, Милан Ракић између 1909. и 1912. стварао циклус „На Косову“, док су се Јован Дучић и Алекса Шантић више пута инспирисали сличним темама (попут Дучићеве песме „Вардар“ или Шантићеве „Јутро на Косову“). Потребно је рећи да је запаљива атмосфера на Балкану с краја XIX и почетком XX века снажно утицала на многе уметнике, па ни Дис није одолео општој националној поами или то није ни желео, услед свог искреног патриотизма. Ако се само погледају наслови дневних листова из тог периода постају јасније окол-

ности у којима је Дис тада стварао. Београдска „Политика“ се од проглашења мобилизације 17. септембра 1912. године претворила у ратни оглас са крупним насловима („Београд за рат“, „Добровољци пристижу“, „Уочи рата“). „Политика“ у броју 3124 за 26. септембар 1912, након објаве рата Црне Горе Турској, рат балканских народа проглашава светим (на страни 2), чиме се извештавање о ратним акцијама из приземности војничких маршева и маневара преселило у метафизичку визију освете за Косово, освете Светог кнеза Лазара и његове жртве за небеско царство и обнове велике српске средњовековне државе, али не било које, већ Душановог царства. Стога и Дис пева о очекивању неког новог цара, као о великој нади или спасењу, што је одговарало тадашњем сензитивитету, али и тенденцијама званичног Београда. Из тог разлога он стихове уводне песме „*Ми чекамо цара*“ узима за наслов целе књиге. Његови каснији прозни текстови, настали током ратног ангажмана у Браничевском одреду, где је био ратни извештач, показују висок уметнички квалитет у писању ратних репортажа, али и одређену дозу усхићености ратним победама, што је вероватно допринело да надахнуто срочи два текста о борби на Молеровом шанцу код Дунава септембра 1915, које је објавио званични „Ратни дневник“, а друге публикације их прештамповале током рата.

Песме из „*Ми чекамо цара*“ објављене први пут у некој антологији су „Са крином у руци“ и „Цветови славе“ (Антологија српске лирике од Бранка до данас, објавио Војислав Ј. Илић – Млађи; Београд: Издање Књижарнице Рајковић и Ђуковић, 1920). Интересантно је да међу три Дисове песме у антологији нема ниједне из Утопљених душа, што се може тумачити још увек присутним утицајем Скерлићеве критике. Песме из те књиге укључене су први пут у Антологију савремене југословенске лирике (саставили Мирко Деановић и Анте Петровић, Сплит, 1922), у којој се налази и песма „По гробовима“ из „*Ми чекамо цара*“. Песме из ове збирке уврштване су у антологије ратне или

²⁴ *Ibid.*, 343.

²⁵ Милан Ранковић, *op. cit.*, 37, 67-68.

²⁶ Радомир Константиновић, *op. cit.*, 73-74.

²⁷ Владислав Петковић DIS, *Зайиси; Прејиска; Био-библиографија*, 14-15.

²⁸ Александар Јовановић, *op. cit.*, 344.

родољубиве лирике до Другог светског рата,²⁹ као и у једну антологију српске лирике (песма „Просто име“, Нова антологија српске лирике, избор и редакција Светислав Стефановић, Београд, СКЗ, 1944), док су након 1945. године уврштене у већи број антологија српске и југословенске лирике.

Места памћења

Песме из „*Ми чекамо цара*“ садрже многе патетичне стереотипе и књижевна критика сматра да у њима нема „истинске животне страве“ као у каснијим песмама, насталим под личним искуством Првог светског рата и повлачења кроз Албанију, каква је песма „Иду“.³⁰ Један од чешће коришћених стереотипа, који представља опште место читаве културе тога доба међу Србима, јесте „плач за Косовом“, који се може означити и као *spiritus movens* српског национализма од XIX века до данас. Наредна анализа покушаће да прикаже слојевитост неких Дисових песама из збирке „*Ми чекамо цара*“ кроз њихову симболичку димензију, у намери да се разоткрије дубља идеолошка основа која почива на неколико елемената колективног памћења који чине основу националног идентитета Срба у времену када је Дис стварао. Ти елементи анализе у овом случају биће цар Стефан Душан и његово царство, Стара Србија, Косово и Македонија.

Први део књиге, „*Велики дани*“, почиње песмом „*Ми чекамо цара*“ која се може схватити и као пролог за остатак збирке. И док је ова песма временски омеђена Првим балканским ратом, њена просторна слојевитост је комплекснија и може се читати кроз више стихова у којима Дис помиње географска места и области: „Загрлисмо Србе с Косова и Скопља, / Велеса, Прилепа, Битоља и Дебра“; „Ал кад освојисмо обалу Јадрана...“.³¹ Јасно је да Дис мисли на Косово и градове у тзв. Вардарској

Македонији западно од Вардара, као и на обалу Јадранског мора у Албанији. Ови простори одговарају жељама Србије за територијалним проширењем пред балканске ратове, што није била тајна ни за шире народне масе, а самим тим ни за уметнике. Док је Косово представљено као једна целина својим именом, Дис не користи исти принцип за простор македонских градова, што можда упућује на различит третман две области Старе Србије (Косово и Македонија) у колективном памћењу нације – с једне стране имамо Косово као камен темељац националног идентитета, док је простор Македоније далеко мање јасан и, рекли бисмо, флуидан када је посредни идентитет исказан кроз историјско памћење у питању. Штавише, осим Скопља и Прилепа, који имају снажну историјску конотацију везану за националну прошлост и за две личности, цара Душана и Марка Краљевића, Велес и Дебар не припадају кругу места сећања који су у функцији изградње националног идентитета. Положај Косова као места сећања Дис још једном потврђује у стиху „Дан божји опет земљу плача виде“³², што је рефлексивна на стереотипно грађење слике о миту Косова и битке из 1389. године као трагичном, али истовремено кључном догађају српске историје.

Паралелно овим стварним референтним географским тачкама у песми „*Ми чекамо цара*“, Дис гради још један замишљени просторни слој који чини слика царства: „Из борбе у борбу, са победом свуда, / Ми смо нашли земље старе царевине.“ Ово царство почива на „развалинама славе, изворима јаука“, што се може тумачити кроз симболе средњовековних места славе која су сада у рушевинама и кроз замишљени јад у којем су Срби живели у Османском Царству. Како је у националној историји постојало само једно „старо“ царство, оно установљено од стране Стефана Душана 1346. године, можемо закључити да песник пева о Душановом царству и његовом поновом успостављању као Српског царства кроз славу српског оружја. У последњим стиховима песме

²⁹ *Антологија српске рајне лирике : 1912-1922* (прир. Младен Ст. Ђуричић и Мирко Дамњановић), Београд, 1926; *Песме домовини* (прир. Трифун Ђукић), Београд, 1938.

³⁰ Јован Делић, „Владислав Петковић Дис као песник промене сензибилитета“, у: *Дисова поезија: зборник радова*, 87.

³¹ Владислав Петковић Дис, *Ми чекамо цара*, Београд, 1913, 7, 8.

³² *Ibid.*, 8.

Дис експлицитно каже: „Ми чекамо цара крај пучине сиве,/ Да би могли мирно тада у гроб лећи.“³³ Тај „цар“ може бити српски краљ Петар Карађорђевић, слављен као „Ослободилац“ након ратова 1912/1913. или, посматрано у ширем метафизичком значењу, било који српски владар који би понео заставу цара Душана у покушају обнове царства. Иако постоји мишљење да читава песма не говори о цару у лику Стефана Душана или било ког српског средњовековног владара, већ да је у питању алегија на Исуса Христа као Цара над царевима и његов Други долазак на земљу (Апокалипса),³⁴ ми не делимо то уверење. Александар Јовановић сматра да читав тон песме, као и остатка књиге, са мртвима и гробовима као средишним мотивима, даје основа оваквој хипотези и дозвољава читање и разумевање књиге у другачијем контексту.³⁵ Уколико узмемо у обзир претходно речено у вези са местима сећања, као и чињеницу да је први део књиге Дис означио синтагмом *Велики дани* и да читава збирка почива на песничким рефлексјама ратних акција у 1912. и 1913. години, сматрамо да цар у овом случају није Христ, већ замишљена слика владара који је способен да војно обезбеди и одбрани слободу и јединство Срба у њиховом царству које се протеже од Дунава на северу до Битола и Јадрана на југу, слично Душановом царству у средњем веку. У исто време, такав цар има дубљу духовну улогу, јер преузима одлике узвишеног бића које доноси мир и умирује „вернике“ у тренутку њихове смрти. Услов овог колективног и, у исто време, индивидуалног мира је поново успостављање царства под једним владарем свих Срба, оличено у заједничком памћењу цара Душана.

Дисово поимање историје је, поред ових слика „поново рођеног“ царства и цара, и те како вишеслојно. У песми „Прва песма среће“ он османску владавину у Старој Србији види као „пет векова, црних као пет гавранова“ или као векове „тамнице и мрака“, „срамоте“ и

„гробова“.³⁶ Али његов поглед на прошлост је исто тако глас колективног памћења које почиње старом епском поезијом у којој је косовски мит повезан са поразом на бојном пољу, али, у исто време, и са величанственом жртвом зарад виших циљева него што су овоземаљски, зарад „царства небеског“. Дис користи овај образац у којем су пет векова националне историје у поменутој песми су заправо пет векова дути снови наде да ће се поново вратити „стара времена“ која у овом случају можемо означити и као „златно доба“, према миту о Златном добу који постоји у скоро свакој култури, јер Дис на страни 11. каже: „И да опет дође, ко у доба стара,/ Да се народ листом за оружје хвата.“ Дакле, Дисово доба није било херојско,³⁷ што је он објавио у чувеној друштвеној критици, песми „Наши дани“, која је објављена само три године пре збирке *„Ми чекамо цара“* као ауторова критика савременика и времена у којем је живео, без патриотских вредности и националног сећања.³⁸ Доба од 500 година пре његовог било је херојско, пре „Турака“, пораза и ропства, када су људи били навикнути да користе оружје да бране своју слободу. Штавише, за Диса се ново време створило када су се „расе“ судариле, мислећи притом на судар српско-хришћанске и турско-муслиманске цивилизације, када „Видех како народ ствара ново време“.³⁹ Овај романтични, идеализовани поглед на улогу нације и национални дух у стварању новог и величанственог доба, градацијски је наглашен у наредним стиховима „Прве песме среће“, где изричито народ, или тачније говорећи нација, ствара историју: „Видех како народ историју даје.“⁴⁰

Антагонизам између херојског и не-херојског времена могао би се посматрати кроз контекст културног пространства и система-

³³ *Ibid.*, 7, 8.

³⁴ Александар Јовановић, *Дисова родољубива поезија*, 348-349.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Владислав Петковић Дис, *Ми чекамо цара*, 11.

³⁷ Пре Диса Иван Вазов је код Бугара такође певао о националној историји и прошлим догађајима као изузетним примерима за потомство, разочаран савременим добом у Бугарској. Бистра Ганчева, „Лирическиот образ на предците от средновековието у Иван Вазов“. *Предци и предтечи - Митове и утопи на Балканите* (ред. Илина Конев и др.), Благоевград, 1997, 67.

³⁸ Александар Јовановић, *op. cit.*, 343.

³⁹ Владислав Петковић Дис, *Ми чекамо цара*, 12.

⁴⁰ *Ibid.*, 12.

тизацију динамичке констелацију „херојског – не-херојског“ пространства, као и кроз систематизацију динамичке констелације „херојског – не-херојског“ времена.⁴¹ Овај контекст може се искористити и за Дисов „случај“, јер је у његовим песмама постојао снажан осећај немоћи у садашњем времену (могуће под утицајем сопствене физичке слабости и телесне неразвијености) и снаге у прошлости (олично у ликовима старих владара, витезова и ратника, као и у слици моћног царства коју су у садашње време пренеле богата епска поезија и митологија).⁴² Стога се читаво разумевање простора и времена у вези са Старом Србијом може поставити у овом кључу – као поређење, па чак и судар између „Старе Србије“ и „Нове Србије“ (Краљевине Србије), између средњег века и модерног доба, између „херојског духа прадедова“ и корупције младих балканских држава. Концепт херојског пространства црпи своје основе из фолклора и митологије, као и у случају родољубиве поезије, па митолошки систем ред/хаос = добро/зло = ми/они, има овде изразиту снагу, нарочито за представе о другима и колективну антимијорију. У случају српске родољубиве поезије и места памћења у вези са Старом Србијом, сукоб са Бугарима показао се као издашан извор инспирације. Исто се може рећи и за бугарску страну.⁴³

„Прва песма среће“ садржи вишеслојан просторни аспект, јер Дис користи два локацијска места, поред Косова, којима дефинише друго важно место памћења – Македонију. Ова

⁴¹ Роман Симеонов, „Митът за героическата смърт – пространствени измерения на романната повествователна логика“, у: *Предци и предтечи - Митове и утопии на Балканите* (ур. Илия Конев и др.), Благоевград, 1997, 111.

⁴² У бугарској поезији сличан дискурс јавља се код Ивана Вазова који је објавио „Епопеју о заборављенима“ (у оригиналу „Епопеја на забравените“) којом је извршио комеморацију бугарске борбе за слободу против Османског Царства и, у исто време, критиковао морални пад бугарске нације након ослобођења, поредивши своје време са херојским фигурама и догађајима из времена борбе за слободу.

⁴³ „Аргумент времена и простора, присутан у прошлости, разлог је што османска Македонија може у исто време бити земља наслеђена од предака, западно-бугарска земља која је спасила средњевековну Бугарску од пропасти, српско царство цара Душана, као и царство Самуила, прве македонске државе“, Jolanta Sujеcka, „The Semantics of the Balkans“, у: *Interpretations: European Research Project for Poetics and Hermeneutics*, Volume No. 2 (Memory and Art), ed. Kata Kulavkova, Skopje, 2008, 356.

локацијска места су река Вардар („Како Вардар данас кроз Србију тече“) и град Охрид („Како над Оридом пада српско вече“).⁴⁴ Интересантно је видети флуидност простора и времена у Дисовој поезији у односу на нека препознатљива места памћења високо позиционирана у колективном памћењу српског народа 1913. године. Не само да је простор флуидан, јер Дис идентификује речни ток Вардара са простирањем националних граница, он и време види кроз националну призму, па стога може и „српско вече“ да падне на град, српски Охрид. Важност времена, као значајног аспекта за разумевање места памћења, попут средњовековног српског царства, потврђена је и у песми „Звона на јутрење“ у којој се пева о „времену“ („данима“) које ће доћи, када ће двоглави орлови (грб династије Немањић) проћи кроз сва гробља да пробуде „заспале духове и царство покојно“.⁴⁵ Време овде има снажну карактеристику цикличности, као и поимање простора, јер су све словенске етничке групе под османском влашћу развиле овакво схватање просторног и временског контекста историје зарад потребе да се „врате на изгубљене просторе после [османске] инвазије“.⁴⁶

Песма „Под звездом среће“ објединила је неколико места памћења, створивши на тај начин комплексан систем разумевања српске историје спојен са замишљеном националном судбином. У овој песми стара гробља зову у рат, заједно са „заветном мисли“, бојжом вољом, духом великог цара и јауком са Вардара и Косова Поља. Песник очигледно комбинује универзалне (библијске) симболичке (божја воља) са изразито снажним српским елементима, попут Косова, и у симболичком смислу нешто слабијим Вардаром (који је веома присутан и у бугарским историјским традицијама), да би створио систем памћења или менталну мапу. Веома важан део ове мапе јесте „велики цар“, у исто време национални и универзални елемент, јер је слика великог владара из прошлости широ-

⁴⁴ Владислав Петковић Дис, *Ми чекамо цара*, 12.

⁴⁵ *Ibid.*, 18.

⁴⁶ Jolanta Sujеcka, *op. cit.*, 353.

ко прихваћени симбол мита о Златном добу.⁴⁷ Нема сумње да овај владар, велики цар, у српском случају може бити само Стефан Душан са својим политичким завештањем. У четвртој строфи песме, сећање на старо царство је поново оживљено, пошто Дис користи места попут Куманова, Битоља, Прилепа и Грачанице на Косову, која су важна као међаши простирања новорођеног царства.⁴⁸

На сличан начин у песми „Многих неће бити“ ово разумевање простора националне идеје и културе („националног тла“)⁴⁹ означено је местима (памћења) недавних битака Првог балканског рата против Турака (Куманово, Мердаре, Прилеп и Битољ), која симболишу „довршен завет са Косова Поља“.⁵⁰ Али ове замишљене границе српског историјског права у Старој Србији, Косову и Македонији, нису коначне. Дис их је проширио ланетом над изгубљеним областима Елбасана, Љеша, Скадра „поред Јадранског Мора“, одакле су „враћени орлови са албанских гора“, а ране и гробови који су остали позивају нове генерације да их још једном поврате.⁵¹

Последњи анализирани елемент, поред цара и балканског рата, у овом систему дефинисања обједињеног националног тла свакако су Бугари, као „други“ који помажу да се боље разуме ко смо „ми“. У претпоследњој строфи песме „Под звездом среће“ Дисов простор памћења остаје везан за битку на Брегалници (јун-јул 1913) у којој су српске трупе поразиле бугарске у борби за превласт над простором Вардарске Македоније након колапса османског система власти 1912. године. Дис

је овом недавном месту памћења придружио у песми још једно место, али знатно старијег памћења – битку код Велбужда из 1330. године. У овој бици, као што је познато, војска српског краља Стефана Дечанског сударила се и поразила војску бугарског цара Михајла III Шишмана, у конфликту који се и тада тицао контроле долине Вардара, а у условима посустајања Византијског царства. Места памћења, као што показује пример ове две битке, могу да подстакну узајамну везу и опстанак у систему националног памћења кроз смисаону мисију коју места памћења по дефиницији и имају – да објашњавају прошлост кроз позитивне примере који иду у корист националној ствари. Оваква потврда заснована је на слици историје Македоније као српске земље која је одузета од Византије крајем XIII и почетком XIV века, одбрањена од насртаја Бугара 1330. и привремено поседнута од стране Турака пре него што је Србија повратила своје историјско право снагом оружја 1912, да би коначно 1913. године поново била брањена од „отровне мржње подмуклих Бугара“.⁵² Недавни догађаји у политичкој и војној историји, попут битке на Брегалници која је вођена практично за време стварања песама из збирке *Ми чекамо цара*, постали су национална места памћења захваљујући њиховој повезаности у контекстуалном смислу са другим местима или догађајима који од раније припадају менталној мапи нације. То је пример битака на Брегалници и код Велбужда.⁵³ Овај, назваћемо га, трансфер памћења у хронолошком и контекстуалном смислу, био је кључан за дефинисање других места памћења који су стајали у вези са Вардарском Македонијом. У таквом контексту чак и порази из прошлости, попут битке код Сливнице 1885. године, посматрани су као антимијеморија, односно негација непријатног националног сећања. Издвојен као историјски догађај, пораз српске војске у кључном сукобу српско-бугарског рата 1885. увек би изазивао

⁴⁷ Raul Žirarde, *Politički mitovi i mitologije*, Beograd, 2000, 115.

⁴⁸ Владислав Петковић Дис, *Ми чекамо цара*, 25.

⁴⁹ Појам „националног тла“ у уметности увео је Бранко Лазаревић 1917. године, у негативној конотацији. Извор: Миливој Ненин, „Преписка Милана Ракића и Растка Петровића“, у: *Милан Ракић и модерно јесеништво: зборник радова* (ур. Новица Петковић), Београд, 2007, 347.

⁵⁰ Владислав Петковић Дис, *Ми чекамо цара*, 37. Овај стих Дис је поновио у скоро идентичном облику у следећој песми, на страни 39 („11. август 1913. године“).

⁵¹ *Ibid.*, 37. На овом месту Дис подсећа на одлуку Врховне команде српске војске да се све трупе, под притиском Аустро-Угарске и Италије, повуку са територије новостворене албанске државе на које су ушле, (прим. аут.).

⁵² *Ibid.*, 38.

⁵³ Бистра Ганчева, „Лирическият образ на предците от средновековието у Иван Вазов“, у: *Предци и предтечи - Митове и утопии на Балканите* (ур. Илия Конев и др.), Благоевград, 1997, 68.

нелагодна осећања повезана са националном срамотом или исказаном слабошћу. Али, ако се стави у одређени систем сећања или менталне мапе нације која се ствара као што је горе показано, а Дисова поезија осликава тај процес, онда се бришу непријатна сећања и стављају у калуп антимијеморије, као што је упаривање пораза из даље прошлости са победом из блиског периода. То се може прочитати у Дисовим стиховима из песме „11. август 1913. године“, на 39. страни: „Кроз топовску рику и дим од пушака/ Подигла се најзад царевина стара./ Ви сте све постигли. Сад нема Турака,/ Нема ни Сливнице, ни беса Бугара.“ Дакле, Сливница је избрисана из колективног памћења Срба са битком на Брегалници и кроз испуњење коначног циља и замишљене судбине националне историје: поновно успостављање „старог“ царств, које симболишу победе над вечним непријатељима, Турцима и Бугарима,⁵⁴ али и ослобађање српских земаља, које су некада биле део Душановог царства, од турске власти. А све то учињено је „у име слободе и вечног морала“, одсутних током пет стотина година из српског географског и културног простора.⁵⁵ Тиме замишљени извори националне фрустрације, попут пораза у прошлости, били би залечени неким новим победама, без обзира што су вођене на другим просторима, у различитим временским периодима и историјским контекстима, а на крају и са различитим противницима.

Закључак – карактеристике места памћења

Средњовековне слике, као што се показало, веома су прилагодљиве за савремене потребе приказа јединства нације или замишљене

⁵⁴ „За Косово Куманово, за Сливницу Брегалницу.“ Ова популарна игра речи код српских војника 1913. године, која се нашла и у збирци родољубиве поезије „Антологија српске ратне лирике: 1912-1922“ (ур. Младен Ст. Ђуричић и Мирко Дамњановић, Београд, 1926) на страни 12, као и анализирани пример Сливнице као места памћења код Дуса, показује да српска национална идеја не може бити изграђена само на косовском миту о поразу на Косову Пољу. Као и код других нација и код српске се национални понос гради на победама, тренуцима славе, а не обратно. Можемо тврдити да се и косовски мит одржавао кроз идеју освете за Косово, тј. одмазде за нанети пораз и националну срамоту (прим. аут.).

⁵⁵ Владислав Петковић Дис, *Ми чекамо цара*, 39.

величине земље и народа.⁵⁶ Пракса повезивања средњовековне перспективе времена са модерним тенденцијама била је уобичајена у земљама Балкана у XIX веку.⁵⁷ Али, повезивање модерних термина, перцепција, емоција и просуђивања са прошлим догађајима, местима и фигурама, и даље је садржало опасну улогу у политичким и културним процесима на Балкану, као што је приметио и Холм Зундхаузен (Holm Sundhaussen), тако што утиче на рецепцију прошлости, колективно памћење и национални идентитет: „Један од крупних проблема представљају групна и топографска, као и из садашњости преузети и на прошлост аплицирани појмови [...] Већ сама употреба тих речи изазива асоцијације које су пречесто у супротности с реконструисаном прошлошћу и односе се на један субјективно успостављени референтни систем.“⁵⁸

Видели смо на почетку овог рада да је контекст „културе памћења“ индиферентан према протоку времена и задржава фиксирани хоризонт над формацијама културе (текстови, обичаји, споменици) и институционализованој комуникацији.⁵⁹ Ово су тачке националног сећања и различити истраживачи користе другачије термине за њихову идентификацију, попут „фигуре памћења“ (Асман), „места“ сећања или памћења (Нора)... Ми ћемо користити концепт културног памћења који су уобличио Јан и Алеида Асман, како бисмо издвојили неке карактеристике овог концепта за потребе сужавања и конкретизовања анализе места памћења Старе Србије у српској поезији до Првог светског рата. Анализирани карактеристике су конкретизација идентитета и капацитет за реконструкцију.⁶⁰

Конкретизација идентитета односи се на групу, овде представљену кроз српску националну заједницу, и њен доминантни дискурс на-

⁵⁶ Бистра Ганчева, *op. cit.*, 67, 68.

⁵⁷ Jolanta Sujecka, *op. cit.*, 353.

⁵⁸ Holm Zundhausen, „Stare tabue zamenjuju novi“, *Дневни лист Данас*, 21. 10. 2008, http://www.danas.rs/vesti/feljton/stare_tabue_zamenjuju_novi.24.html?news_id=143049, (20. 7. 2013).

⁵⁹ Jan Assmann, John Czaplicka, *op. cit.*, 129.

⁶⁰ *Ibid.*, 130-132.

ционалних идеја. У суштини, ова карактеристика објашњава идентификацију групе и даје одговоре на основна питања (у овом случају Ко смо ми? и Ко су други?). Као што је показано, неколико основних места памћења кристалисала су појам идентитета кроз савремену примену у контексту српске политике према територијама Османског Царства насељеним Србима. Лик Стефана Душана се јасно издваја, јер је више него јединствен за Србе као место памћења. Колективно памћење у овом конкретном случају долази до изражаја у толикој мери да царско лично име само по себи носи довољно симболике да код читалаца или слушалаца створи одређене асоцијације везане за прошлост, територије, политичке идеје и слично. Ова тенденција присутна је још од Његоша и његовог најзначајнијег филозофско-поетског спева *Луча микрокосма* (1845), у којем аутор истиче три имена као три стуба српске националне идеје: Душана (цара), Милоша (Обилића) и Ђорђа (Карађорђа Петровића). Комбинујући ова имена са именима која носе елементе издаје (попут неких од ликова из Горског вијенца), Његошев систем вредности повезан са местима памћења јасно осликава све елементе метафоричког, мнемоничког и методичког сећања, упареног са антимијеморијом нације која почиње са Вуком Бранковићем а завршава, код Његоша, истрагом потурица.⁶¹ Коришћење Душановог имена, без епитета цара, уобичајено је и код других песника Дисове епохе, као у случају мање познате песникиње Милице Мишковић, ћерке Мите Петровића и сестре Надежде и Растка Петровића. У њеној јединој књизи „Песме“ (Београд, 1910) ауторка користи слику Душана као националног хероја, митског владара који ће још једном окупити свој народ под скиптар. Тај владар је само Душан – не цар, нити Силни. Симболизам имена у овом случају носи и симболизам

националног идентитета, што само по себи сврстава то име у колективни систем памћења код Срба. Други аспект ове слике тиче се величине и моћи царства и Душана као цара, који је у Дисовој поезији приказан у вези са вишеслојним елементима којима се дефинише национално тло: простор, хронологија, слика другог. Друга анализирана места памћења, попут Косова, Вардара или Скопља, такође имају функцију окупљања нације око једне идеје, док истовремено имају и капацитет за дефинисање друге стране или непријатеља нације. То нарочито важи за места памћења која су у вези са културним, просторним и идеолошким традицијама Македоније, јер поједина од анализираних места памћења припадају и другим нацијама, као што је бугарска, док се слична анализа вероватно може применити на Косово и албанску нацију, али то није предмет овог рада.

Капацитет за реконструкцију је кључан за културу памћења, јер „памћење не може да сачува прошлост [од нестанка]“⁶², па се реконструкција памћења мора извршити у оквиру савременог контекста. Иако су места памћења у великој мери статична, различити контексти односе се према њима вишеслојно: некада путем присвајања, некада као критика или негација, као трансформација, а понекад и као комеморација. Места памћења у вези са Старом Србијом показују ове карактеристике, јер делују различито у различитим контекстима. У родољубивој поезији Владислава Петковића Диса можда је то највидљивије у случају битак у оквиру балканских ратова, нарочито против Бугара и битке на Брегалници. Сећање на њу садржи слику величанствене победе и моћи српског оружја (контексти присвајања и комеморације), али истовремено подстиче и другачију слику прошлости и сагледавања националне историје (контекст трансформације примењен у случају сећања на Сливницу).

⁶¹ Svetozar Stijović, „Tri posvete kao tri bisera: srpstvo u pesničkom delu Petra Drugog Petrovića Njegoša“, у: *Istorijske sveske, broj 12*, 1998, <http://www.srpsko-nasledje.co.rs/sr-l/1998/12/article-13.html>, 20. јун 2013.

⁶² Jan Assmann, John Czaplicka, *op. cit.*, 130.

Bogdan TRIFUNOVIĆ

Dis Book 'We are waiting for an Emperor' in the Context of Places of Memory of Old Serbia

Topic of this work is identification of the most present discourses in Serbian patriotic poetry in the time of the Balkan wars from the point of view of collective memory and places of memory important for building national identity, which refer to the area of Old Serbia under the Ottoman Turks up to 1912: Kosovo and Metohija with Macedonia. Vladislav Petkovic Dis (1880-1917) was chosen as a representative of Serbian poetry. During his life time he did not belong to the most popular Serbian poets and his Collection of poems "We have been waiting for Czar" (Belgrade, 1913) which represented a turning point in Dis poetry at that time. Applied analyses researched the influence of collective discourse of memory on poets and poetry in general, which is especially applicable in the

mentioned book, as it is the very first trial of the poet in patriotic expression. The subject of analyses is places of memory in Serbian national discourse, such as Kosovo, Macedonia, Skopje, and Czar Stefan Dusan, battle on Bregalnica. In Dis patriotic poetic discourse from the point of their own characteristics they are observed through three elements: element of space, time and image of other. It is shown that traditions of Middle Ages are very adoptable for modern needs to show image of nation unity or imagined size of earth and peoples, while examples of Dis poetry confirmed that objects of Dis analyses have basic characteristics of the system of memory culture such as concrete identity and reconstruction capacity.

Bogdan TRIFUNOVIĆ

Le livre de Dis Nous attendons l'empereur dans le contexte des lieux de mémoire de la Serbie d'antan

Le thème de cette étude est l'identification des discours les plus présents dans la poésie patriotique serbe au temps des Guerres balkaniques au point de vue de la mémoire collective et des lieux de mémoire d'importance pour la construction de l'identité nationale, qui concernent le territoire de la Serbie d'antan sous l'Empire ottoman jusqu'à l'année 1912 : le Kosovo et la Metohija avec la Macédoine. En tant que représentant de la poésie serbe, on prit Vladislav Petkovic Dis (1880-1917), qui n'appartint pas de son vivant aux poètes serbes les plus populaires et son recueil Nous attendons l'empereur (Belgrade, 1913), qui représenta un revirement dans l'art poétique de Dis jusqu'à cette époque. L'analyse appliquée examina l'influence du discours collectif en mémoire des poètes et de l'art poétique en général ce qui, dans le cas du livre mentionné, aurait pu être notamment appliqué, puisqu'elle représente pratiquement le reflet du

poète dans l'expression poétique patriotique. L'objet de l'analyse sont les lieux de mémoire dans le discours national serbe, tels que le Kosovo, la Macédoine, Skopje, l'empereur Stefan Dusan, les batailles sur la Bregalnica, au point de vue de leurs caractéristiques dans l'expression poétique patriotique de Dis pris en considération à travers trois éléments : les éléments de l'espace, du temps et de l'image de l'autre. Il fut montré que les traditions du Moyen-Âge sont extrêmement adaptables pour les besoins contemporains de la représentation de l'union de la nation ou de la grandeur estimée d'un pays et d'un peuple, tandis que les exemples de l'art poétique de Dis confirment que les sujets de l'analyse possèdent les caractères élémentaires du système de culture de la mémoire comme le sont la concrétisation de l'identité et la capacité pour la reconstruction.